

tudás forrása”. Hitelesebb szereppel ruházza fel, amelyet hívhatunk mentori vagy tudásmegosztó szerepnek, hiszen a tanár akár *mentor*, egyfajta *tudásmegosztó*, akár *tanulótárs* is lehet (101).

Az *infokommunikációs technológia* használata során új feladatot is el kell látnia, segítenie kell az interneten végzett forrásfeltárásban, adatszűrésben. Az *infokommunikációs technológia* számos dolgot véglegesen megváltoztatott, beleértve az órára készülést és a számonkérést, valamint a diákok értékelésének módját is. Az *információs és kommunikációs technológiák* felhasználásának célja a tanár munkájának a segítése. Olyan segéd-eszközökről van szó, amelyeknek a használatát maguk a diákok is igénylik; s be kell látnunk, hogy ezen eszközök használatát – *docendo discimus* 'tanítva tanulunk' – néha a tanár a diákokkal együtt tanulja.

Ajánljuk ezt a könyvet a munkájuk megújítására képes gyakorló tanároknak és azoknak a hallgatóknak, doktoranduszoknak, akik pedagógiai munkájukat századunk kihívásaira felvértezve kívánják elkezdni.

Szalkay Attila

Jean-Claude Anscombre – María Luisa Donaire – Pierre Patrick Haillet (éds.)

Opérateurs discursifs du français. Éléments de description sémantique et pragmatique

[Diszkurzív jelölők a francia nyelvben szemantikai és pragmatikai megközelítésből]

Bern: Peter Lang, 2013. 253 p.

ISBN: 978-3-0343-1398-8

Voilà! Mindenki, aki csak egy kicsit is beszél franciául (vagy egyáltalán nem is beszél), tudja, mit jelent ez a szó. Zacskós levesek, félkész ételek, pezsgők, hajfestékek címkéin,

kávéházak, esküvői ruhakölcsönzők felíratain sokan láttuk már. Esetleg felémlük előttünk egy cirkuszi mutatvány záró mozzanata, ahogy a bűvész a reflektorfényben fehér kesztyűs kezével kihúzza a cilindrből a nyulat, és a közönségen végigfut a megkönnyebülés moraja. Tudtuk, hogy így lesz, hiszen erre vártunk. A nyúl felmutatást megelőző, a nézőket összezavaró hókuszpókuszok azonban elültetik bennünk a kételyt. Ennek a kételynek a feloldása morajlik végig a sorokon az „íme, itt van hát, lássatok csodát” elhangzásakor. Mit is jelent akkor a *voilà?*

Jean-Claude Anscombre, a CNRS [Centre National de la Recherche Scientifique: a francia nemzeti kutatóközpont] nyelvészprofesszora kutatócsoportjával többek közt erre a kérdésre keresi a választ az itt bemutatandó kötetben. A munka három nagy egységre tagolódik. Az első részben az elméleti háttér felvázolása mellett a fogalmi keretet tisztázzák a szerzők (11–38). A második, legerjedelmesebb rész az egyes diszkurzív jelölők részletes elemzését tartalmazza (39–224). Végül a harmadik rész áttekintő táblázatokban (225–240) rendszerezi, hogy a vizsgált nyelvi elem milyen diszkurzív stratégiát fejez ki, milyen kontextusbeli sajátosságai vannak, és hogyan kapcsolódik az elméleti keretben kifejtett polifóniához. Ez az utolsó rész újszerű és rendhagyó szótárként is használható, hisz a diszkurzív jelölők sokféle jelentésének meghatározásához a hagyományos szótárak pont az elméleti háttér tisztázásának hiánya miatt nem tudnak elégséges magyarázatot nyújtani.

A második, elemző részben a szerzők a kiválasztott 15 nyelvi egységet (*à coup sûr*, *apparemment*, *au moins* stb.) morfoszintaktikai, szemantikai és pragmatikai funkcióik szerint írják le. Az egyes szócikkek felépítése azonos. Először rendszerezés nélkül felsorolt példák illusztrálják az adott nyelvi egység előfordulási lehetőségeit. Ezt szemantikai rendszerezés követi, majd a nyelvi jellemzők listázása, beágyazás a polifonikus szerkezetbe, és végül egy rövid diakronikus

bemutatás. A szerzőknek az a célja, hogy az egyes operátorok sajátosságainak felvonalatása mellett rávilágítsanak a kapcsolatokra is, amelyek ezeket az egységeket egymással szemantikailag rokoníthatják.

A címben szereplő *operátor* terminus, azaz a társalgási stratégiák működését biztosító egység ilyen megnevezése nem véletlen, és a francia nyelvű szakirodalomban nem is előzmények nélkül való.

Ha a *voilà*-nak és a kötetben vizsgált többi nyelvi egységnek nem csak a referenciális jelentését szeretnénk megadni, rádöbbenünk, hogy lehetetlen, hiszen csak abban a kontextusban értelmezhetőek, amelyben elhangzanak. Akkor is nagy nehézségekbe ütközünk, ha a nyelvtani kategóriájukat szeretnénk egy szótárból megtudni. A szótárak, akárcsak a szakirodalom, kötőszóként, indultárszóként, határozószóként kategorizálják őket (ha egyáltalán bármiféle kategorizálást megkockáztatnak), de használják a *kapcsolószó*, *módosítószó*, *partikula*, *diszkurzív jelölő* terminusokat is. Anscambre és kutatótársai szerint az ilyen nyelvtani kategóriák (metanyelvi terminusok) csak a nyelv felszíni szerkezetét képesek leírni, és nem tudják objektív kritériumok alapján meghatározni, hogy ezek a nyelvi egységek a szöveg és társalgás mélyszerkezetében hogyan töltik be szemantikai-pragmatikai funkciójukat, azaz hogyan irányítják, működtetik a szöveg és társalgás jelentésének megformálását és értelmezését. Anscambre tehát a közös pragmatikai funkció alapján választja a semlegesnek tűnő *operátor* elnevezést. A szó ilyen értelmű használata nem újdonság. Ghiglione (1995), valamint Landré és Friemel (1998) is szemantikai-pragmatikai szempontból osztályozzák az operátornak nevezett nyelvi elemeket.

A jelen kötet két szempontból nyújt többet az eddigi kísérleteknél az operátorok egységes szempontok szerinti osztályozása terén. Az egyik új elem a digitális adatbázisok és a korpusznyelvészet vívmányainak felhasználása, ennek köszönhetően a kutatók nagyszámú autentikus példát tudnak feldolgozni:

mintegy ötven év irodalmi szövegeit (például a Frantext adatbázisból), sajtószövegeket (a *Le Monde* nyomtatott és online kiadása), egyéb internetes forrásokat, valamint beszélt nyelvi megnyilatkozásokat vonnak be a vizsgálatba. A másik pedig az elméleti keret, a nyelvi polifónia elmélete, amelybe beágyazzák az itt tárgyalt operátorokat.

A kötet legizgalmasabb és kétségkívül a legnagyobb szellemi kihívást jelentő fejezete Anscambre elméleti összefoglalója *Polifónia és szemantikai reprezentáció: alapfogalmak* (11–32) címmel. A zenéből vett *polifónia* szakszót először Mihail Bahtyin (1934) alkalmazta irodalmi szövegek értelmezésére. Az irodalmi művek polifóniáját a hétköznapi beszéd társalgásainak szerkezetéhez hasonlítva megállapította, hogy a megformált szövegek és dialógusok utalnak már elmondott, megírt szövegekre úgy, hogy ezeknek a nézőpontjait beolvasztják az újonnan megformáltakba. Ugyanakkor előrevetítik a lehetséges értelmezéseket, azaz feltételezéseket tartalmaznak a beszélgető partner, az olvasó valószínű válaszairól. A bahtyini polifónia (vagy dialogizmus) gondolata Franciaországban az 1970-es években nagy hatást gyakorolt a narratológiára, az irodalmi művek interpretációjára. A nyelvészeti pragmatikába az 1980-as évek elején Oswald Ducrot (1984) munkáinak hatására kerül be a polifónia terminus (Perrin 2004). Ducrot elmélete szerint minden megnyilatkozás heterogén, „több húrton játszik”, és minden megnyilatkozás jelentése a benne képviselt különböző nézőpontok egymásra hatásával magán a megnyilatkozáson belül jön létre. Azaz nem a szavak referenciális jelentései adódnak össze, hanem a hangok (*voix*) mögött húzódo nézőpontok (*points de vue*) összjátéka alakítja ki a jelentést.

Anscambre is társalgási szerepeket (*rôles discursifs*) különít el a megnyilatkozáson belül. Minden megnyilatkozásban, még az olyan jelentéktelenben is, mint az „*Esik az eső.*” elképzelhető, hogy a megnyilatkozást kiejtő fizikai lény, azaz a beszélő ember (*sujet parlant*) nem ugyanaz, mint a megnyi-

latkozás forrása, a beszélő alany (*locuteur*). Szellemes példával világít rá a szerző, hogy egy végrendelet felolvasásakor ez a kettősség nem kérdőjeleződik meg bennünk: a beszélő ember a közjegyző, a beszélő alany az elhunyt (13). Bár az előbbi „*Esik az eső.*” példában nagy valószínűséggel a kettő azonos, mégis elképzelhető olyan kontextus, amikor a beszélő ember, aki percekgig tagadta, hogy esik, végül kinyitja az ablakot, és utalva a megelőző beszélgetésre az „*Esik az eső.*” megnyilatkozással egy beszélő alany szavait adja vissza. A polifóniához azonban ez még nem elég. Polifonikussá akkor válik a beszéd, ha a beszélő alany megnyilatkozásán belül több megnyilatkozó (*énonciateur*) nézőpontjai különíthetők el. A beszélő alany mintegy rendezőként mozgatja a megnyilatkozókat saját megnyilatkozása megformálásakor; többféleképpen viszonyulhat hozzájuk: vagy azonosul velük, vagy elhatárolódik tőlük, vagy más nézőpontot vesz fel, sőt ez az attitűd a beszéd megformálása során változhat, egyikből a másikba átválthat.

S hogy mi köze ennek az elméleti háttérnek a *voilà* szemantikai-pragmatikai jelentésének meghatározásához? A bűvészmutatvány beszélő embere Nagy József, a beszélő alany a bűvész, a megnyilatkozók pedig a kételkedő nézőpontot képviselő nézők, és így a bűvész is, aki ezt a nézőpontot sajátjaként játssza el (*point de vue* 1). Ezekhez a megnyilatkozókhoz képest vesz fel a bűvész egy bizonyítási-felmutatási attitűdöt, azaz egy másik nézőpontot (*point de vue* 2). Amikor tehát elhangzik a *voilà*, akkor az adott szituációban, kontextusban ennek az ellentétnek a feloldására mutatunk rá.

Példánkkal nagyon leegyszerűsítettük az elméletet, és a *voilà* értelmezését is. A szerzők ennek a nyelvi elemnek még további két szemantikai-pragmatikai értelmét tudták meghatározni a vizsgált korpusz alapján. Ér-

telmezésük természetesen tudományosabb, nyelvészetiileg megalapozottabb. Bár szándékuk szerint minden nyelvészeti írást érdeklődő laikus olvasónak ajánlják a kötetet, az adott szakterületen kívül állókat nemcsak az elméleti rész, de az operátorok rendszerének megértése is komoly feladat elé állítja. Kinek ajánljuk tehát a művet? Mindazoknak a tanároknak, akik a francia nyelv tanításakor már szembetalálták magukat olyan ártatlan kérdésekkel, hogy mit jelent a *voilà*, és bár jól beszélnek a nyelvet, hirtelen csak annyit tudtak rá válaszolni, hogy „az attól függ, ki, kinek, mikor és hol mondja”. Ajánljuk azoknak is, akik a nyelvészeti pragmatika angolszász irányától eltérő vonulatot szeretnének megismerni, és érdeklődnek a francia nyelvészeti pragmatika *explication de textes* hagyományaiból kialakuló kutatások iránt, melyek kevésbé interakcionista, sokkal inkább szövegközpontú értelmezéseket kínálnak.

Spéderné Négyesi Zsuzsanna

IRODALOM

- Bakhtine, M. (1934/1984): *Esthétique et théorie du roman*. Traduit par D. Olivier. Paris: Gallimard.
- Ducrot, O. (1984): Esquisse d'une théorie poliphonique de l'énonciation. In uő: *Le dire et le dit*. Paris: Éditions de Minuit, 171–233.
- Ghiglione, R. (1995): Opérateurs argumentatifs et stratégies langagières. *Hermès La Revue* 15, 227–244.
- Landré, A. – Friemel, E. (1998): Opérateurs et enjeux discursifs. *Languages* 132, 108–123.
- Perrin, L. (2004): La notion de la polyphonie en linguistique et dans le champs des sciences du langage. *Questions de communication* 6, 265–282.